

УДК 130

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v040.2023.19>**В. І. Фуркало**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4707-6788>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальних і правових дисциплін

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

В. С. ФуркалоORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0502-3207>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальних і правових дисциплін

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ЯВИЩА «НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЇЗМ» В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються на сучасному етапі в соціально-економічній, політичній та інших сферах, пов'язані з російським вторгненням в Україну. У зв'язку з воєнними обставинами в нашій країні, обумовило повернення значимої теми героїзму до наукового вивчення з філософської позиції, та передбачило здійснення переосмислення явища «національний героїзм» в контексті української національної ідеї.

Необхідно зазначити, що проблема героїзму переплітається з оцінкою діяльності не тільки відповідних персоналій певного історичного періоду або поколінь народу, а також з її закріпленням в культурній пам'яті людського суспільства.

Значна кількість дослідників акцентували увагу у своїх наукових дослідженнях на вивченні героїзму, що стає одним із феноменів, що першочергово потребують розуміння і, яке відіграє важливе значення у формуванні гуманних, шляхетних цілей, активної позиції та патріотизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові погляди вчених Дж. Бруно, Г. В. Гегель, Д. Кемпбелла та Ф. Ніцше, варто зазначити, що у своїх дослідженнях вони описували сутність категорії героїчного.

Особливу увагу заслуговують сформовані визначення поняття героїзму у працях В. Табачковського, В. Малахова, С. Кримського, які зазначали, що героїзм є важливою складовою свободи особистості. Інший вчений В. Баранівський розглядав національно-патріотичне виховання воїнів як основної детермінанти героїзму, а філософський аналіз героїзму здійснював у своїх працях В. Микольченко.

Аналізуючи західну філософію ХХ ст., було визначено напрями в осмисленні героїчного. Відповідно до першого напрямку філософи продовжують активно розвивати концепцію Т. Карлейля, яка полягає в тому, що герой є «надлюдиною», наступний напрям описував героя як соціальний

міф та як один з інструментів психоаналізу; згідно третього напрямку, герой розглядався як феномен суспільної свідомості та регулятор життя в соціумі. І останній напрям характеризувався концепцією про дегероїзацію, представники якої заперечували існування героїчного в умовах постмодерного суспільства.

Таким чином, на основі проведеного аналізу наукових поглядів вчених можемо констатувати, що з одного аспекту, філософи не займались осмисленням явища «національного героїзму» і не було надано трактування його природи та не здійснювався пошук атрибутивних ознак, які окреслюють важливий аспект усвідомлення проблем українського буття і може стати основою побудови образу власної нації та її культури. Відповідно до іншого аспекту, є актуальним, на наш погляд, саме філософське осмислення явища «національний героїзм» в контексті української національної ідеї.

Мета статті – здійснити філософське осмислення явища «національний героїзм» в контексті української національної ідеї.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження, перш за все, необхідно надати визначення поняттю «філософське осмислення», яке розглядається нами як філософське розуміння героїзму та визначення змісту та сутність таких понять, як «героїчне», «героїзм», «герой, в історії філософської думки з урахуванням різних форм філософської рефлексії щодо цього феномену в контексті філософії та засобів виявлення специфіки його відображення у свідомості людей.

Філософське осмислення явища «національний героїзм» виражає загальні сенси, поняття національного буття, усвідомлення національного у найзагальнішому підґрунті різних його виявлень, тому важливо визначити героїчні символи. Аналіз даного явища обумовлено теоретич-

ним та практичним його значенням. Саме «національний героїзм» виступає чинником відповідної ідентичності, у зв'язку з цим, вагоме значення відіграє чітке розуміння його природи, що дозволяє з'ясувати змістовно-ціннісний аспект української національної культури, формує її ідеал, ототожнення з яким і є процесом національної ідентифікації.

У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне проаналізувати деякі наукові підходи, ґрунтуючись на яких буде здійснено аналіз явища національного героїзму.

Слушним на наш погляд, є позиція вченого К. Гюбнера, який дане явище описував як певний аспект феноменології національної ідентифікації, тобто відповідно до його позиції, це те, що є фундаментом ідентифікації людей з їхньою нацією, якому внутрішньому досвіду вона відповідає, відповідних категорій і пов'язаного з ними внутрішнього досвіду людини [8, с. 165].

Науковець В. Горський розглядав героїзм як частину культурних порядків, тобто визначених сфер організованості, де, насамперед, взаємодія і комунікація особливим способом впорядковані і наділені характерним символічним виразом [1, с. 153]. Необхідно зазначити, що героїзм завжди є представленням буття національної культури, уособленням культури в цілому та відповідно до усталеності й осмисленості, що характеризують культурний порядок, окреслюють значення буття індивіда в окремому суспільстві у онтологічному контексті зазначеної дійсності.

У зв'язку з війною росії проти України, досить актуальною і важливою є тема героїзму. Протягом тривалого часу, Україна залишається в полоні власних історичних міфів, але постійно намагається знайти нових «героїв» та реалізувати ідентифікацію індивідів, які створюють напружені ситуації в соціумі. Пріоритетність проблеми щодо героїзму і героїв для національних історій тривалий час було і зараз залишається феноменом, який не потребує уточнень. Але, варто зазначити, що у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних філософів не вистачало аналізу понять «герой» та «героїчний».

Саме у ХХ ст. почалися дослідження, які були спрямовані на вивчення націоналізму, та було визначено основні його теорії, а саме: есенціалізм, переніалізм та модернізм, які неоднаково описували проблему історичного розвитку націй. Так, наприклад, представники есенціалізму, розглядали поняття «герой», як один із головних феноменів, що співвідноситься з національною традицією та ідентичністю і є головним компонентом виховання патріотизму, і потребує детального вивчення. Що стосується поглядів модерністів, то вони феномен героя відносять до конструкції, яка була сформована лідерами націоналістичного руху на свідомому рівні.

Аналізуючи історичну природу героїзму, важливо підкреслити, що вперше філософом Дж. Віко у ХVІІІ ст. визначив, що героїзм є особливою властивістю тільки відповідного періоду в розвитку людства, та йменував це як «століття героїв», [2, с. 115]. Основні напрацювання цього вченого продовжив у своїх наукових працях німецький філософ Г. Гегель, який стверджував, що герої функціонують лише у період нецивілізованого стану (дикість і варварство, стихійні некеровані прояви людських сил [1]. Крім того, саме Г. Гегель перший надав визначення поняття «герой», і описував його як людину, що жертвує своїм життям заради суспільного блага [1]. Отже, на основі цього визначення, герой є втіленням національного духу. І тільки смерть може бути героїчною.

У першій половині ХІХ ст. феномен «героїчне» характеризувався у контексті «теорії великої людини». Філософи мали відмінності у своїх поглядах щодо визначення феномену «героїчне», і насамперед, це було пов'язане лише зі сферою героїчних вчинків, а саме: досягнення (подвиг) у військовій сфері чи прояв героїзму у різних сферах діяльності. Так у теорії філософа Т. Карлейля зазначені види героїзму поєднувалися. І цей вчений описував героїчну людину на прикладі життя особистостей, які мають можливості та здібності вести за собою інших громадян. Філософ Т. Карлейль зазначав, що сучасне суспільство складається з героїв. У його теорії поняття «велика людина» поєднувалась з категорією «культ героїв», який був своєрідний для реакційного романтизму, а героїзм розглядав як безпосереднє героїчне діяння [4, с. 124].

Крім того, філософ Т. Карлейль окреслив проблемне питання щодо суспільного сприйняття героїв та їх вчинків, пристосування таких особистостей до іншого статусу в суспільстві. І відповідно до його наукових поглядів, повага до героїв в різні історичні періоди розглядається різноманітними способами, і виступає основою взаємовідносин між індивідами [4, с. 129].

У кінці ХІХ ст. відбулися значні зміни у визначенні феномену «героїзм», що представлені у наукових працях німецького філософа Ф. Ніцше. На думку цього філософа, героїчний період в історії людства вже минув, а в сучасному періоді починає переважати «людське – надлюдським», що обумовлює виникнення майбутнього героя як Надлюдини [3, с. 68]. Філософ Ф. Ніцше розглядав феномен «героїчне», як те, що показує могутність, духовність, силу волі та здатність забезпечити конститутивний принцип людських вчинків (волю до влади) як вищий сенс буття. Бажання до владарювання впливає на переоцінку всіх існуючих морально-духовних цінностей, насамперед, у розумінні значення героїчного, а також його основних критеріїв,

а героєм є людина, яка є найближчою ідеалу Надлюдини. Важливо зазначити, що, на думку філософа Ф. Ніцше, герой – це наполовину Бог, тварина, людина з крилами янгола, і іноді зла істота з демонічними проявами [3, с. 71].

Отже, можемо констатувати, що надане цим філософом трактування феномену «героя» сприяє формуванню нових стандартів відповідно антропологічних та культурних підходів того часу. Саме в цей період, герой функціонує відповідно до принципу «час – гроші».

Аналізуючи наукові погляди іншого філософа Д. Кемпбелла, було визначено основний шлях героя, який включає в себе такі етапи, а саме: перехід через дійсність, перевірка за порогом і повернення до соціума, що повторюється циклічно. Так, на думку цього вченого, героїзм має вагомий вплив на духовний розвиток суспільства і може існувати тільки з розвинутою культурою [4].

Отже, необхідно зазначити, що в філософії представлено значна кількість визначень категорій «герой» і «героїзм». Але, зауважимо, для вищезазначених визначень, загальним є те, що явище «героїзм» розглядався як складний соціально-психологічний та моральний феномен, в якому на різних історичних періодах на перше місце виходить одна чи інша сторона [6].

Необхідно зазначити, що розвиток героїзму відповідно до зарубіжних досліджень здійснювався відповідно до героїчної моделі поведінки, що включає в себе природні потреби людей, крім того, сенс героїзму є безумовне начало, зовнішнє буття індивіда (Платон, Г. Гегель, І. Кант).

Так, наприклад М. Вебер зазначав, що єдиним способом поведінки для героя є відповідний божественний чи особистісний авторитет. Литовський дослідник Л. Еріксон розглядав феномен героїчного як певну даність, схильність постійно чинити добрі справи, відповідний тип поведінки людей, і він найбільше був пов'язаний із формуванням ідеї громадянської держави і націоналізму [9]. В епоху модерного націоналізму ситуація ускладнюється, у зв'язку з розвитком національних рухів, тобто відбуваються значні зміни у сутності феномену героїчного. Починають з'являтися культ невідомого солдата, тобто воїнів, які загинули під час війни, а потім були визнані державами героями на національному рівні.

Аналізуючи українську історію, були герої, які ототожнювалися з комуністичними злочинами, але небагато героїв, які мають чесноти, які б асоціювалися з Україною. Тобто, можна стверджувати, що вибір героїв є вибором відповідної системи цінностей, які людство ставить перед собою як зразок. Так, у зарубіжних країнах до всіх героїв відносяться шанобливо, і до них належать індивіди, які зробили подвиги чи певні дії для народу чи своєї держави.

Відповідно до європейських традицій, здійснюючи філософський дискурс героїзму в Україні, необхідно визнати відсутність національного консенсусу стосовно головних моментів історії країни, існування масової і важкої для акцептування толерантності суспільства до функціонування у публічному просторі символів тоталітаризму.

У кінці ХХ ст. концепція «зникнення героїчної ролі людини», яку запропонували Р. Килло, А. Рапопорт, Г. Стейнберг набула актуальності. Так, вчена Г. Стейнберг зазначала, що героїчне, вже вийшло з користування. А власне герої залишилися лише в книгах [7, с. 17].

А вчений Б. Шварц, що суспільство живе у постгероїчну епоху, а зміст поняття «герой» повністю було змінено [10, с. 79]. Ним було визначено, такі типи героїв, де перший – ґрунтувався на ідеї нації, а другий – на громадянську ідею держави, які мають одну виражену відмінність. Стосовно героїв, які знаходяться у центрі національної традиції, то вони є конкретними індивідами, з перевагами та недоліками.

А уявний герой виступає прикладом для наслідування молодій нації. А щодо героя, який ґрунтується на громадській ідеї, для нього характерна сукупність якостей, які загальноприйняті для суспільства, які в античний період та в епоху Відродження характеризувалися подвигами чи вчинками робити добрі справи.

Аналізуючи погляди філософа Е. Макінтайра, дослідження якого не були спрямовані на вивчення проблеми героя, але ним було визначено два типи етики: перша, яка створена на основі наслідування прикладу, та іншого типу етикету, що базувався на принципі імітації відповідним абстрактним правилам. Таким чином, на основі вище зазначеного, національна традиція України знаходиться у просторі етики, яка слідує за визначеними прикладами, де саме герой для кожної нації чи певної соціальної групи всередині національного співтовариства виходить в якості зразка. Отже, поглядів цього вченого, може обумовити деякі складнощі в процесі налагодження взаємодії на міждержавному рівні, де кожна з національних традицій виходить із тих чи інших національних зразків [5].

На даний час, у зв'язку з сучасними реаліями необхідно активізувати увагу на пантеоні українських національних героїв. Як відомо, в українській суспільній свідомості не закарбовано багато загальнонаціональних героїв. Але, наприклад героїв, які існують у певних регіонах користується повагою у громадян. Тому необхідно пропагувати в Україні систему загальнонаціональних цінностей та її носіїв, які сприймаються в усіх регіонах країни на позитивно рівні. На сучасному етапі загальнонаціональними героями є такі відомі постаті, як Богдан Хмельницький, Воло-

димир Великий, Ярослав Мудрий. А серед духовних лідерів українського суспільства є Г. Сковорода, Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко. Щодо інших діячів, то їх шанують лише на місцевому.

Необхідно, щоб національний героїзм формувався зсередини громадянського суспільства та відповідав його потребам та запитам. І основним завданням держави та громадянського суспільства є основа для забезпечення відповідних умов при формуванні консолідаційної моделі національної ідентичності, яка б ґрунтувалася на сутнісних соціальних і національних запитах громадян.

Висновок. На основі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що феномен «національний героїзм» трансформується протягом усієї історії філософії. Так, герой в античну епоху не був суб'єктом історії, а імплементавався в неї. У цей період головним ідеалом людського існування був військовий і громадянський подвиг героїв, який отримував від суспільства моральні основи з метою реалізації подвигу. Аналізуючи середньовічну філософію, то в цей час, герой визначається за рахунок власного героїчного шляху та відбувається модифікація сакральних позицій героя. У епоху Відродження, герой був господарем свого часу, а всі події історії обмежуються його реалізованими чи нездійсненими можливостями. У епоху Новий час герой стає діючим суб'єктом історії. А його героїчні подвиги набувають раціонального та соціального підґрунтя. Саме в цей період формуються уявлення про сучасного героя, які збереглися й до теперішнього часу, але вони зазнали національних деформацій, які є характерні для кожного етносу.

Отже, явище «національний героїзм» має певну структуру та взаємодіє з такими поняттями, як історія, суспільство, культура та нація.

Крім того, визначено, що українська історія і культура через самопізнання створила своїх героїв та їх символики, які виступають основою сучасного і майбутнього розвитку нації та боротьби. За рахунок відтворення цієї символіки, важливо побудувати цілісну філософію української національної ідеї, в якій, формулюються важливі образи національного буття.

Література

1. Горський В. С. Філософія в українській культурі (методологія та історія). Київ: Центр практичної філософії, 2001. 236 с.
2. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. Київ: Критика, 1998. 208 с.
3. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. Київ: Основи, 1993. 126 с.
4. Кемпбелл Д. Герой із тисячею облич: пер. з англ. Київ: Альтернатива, 1999. 392 с.
5. Макінтайр Е. Після чесноти. Дослідження з теорії моралі: пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2002. 438 с.

6. Лазос, Г. (2022). Психологи і війна: зміна парадигми надання психологічної/психотерапевтичної допомоги та резильєнтність фахівця. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, (3(27)), 37-47. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.3>

7. Стейнберг Г. Д. Герой повсякденності: Роздуми філософа: пер. з ісп. Київ: Новий Акрополь, 2004. 117 с.

8. Carlyle T. On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History, Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1916. 288 p.

9. Eriksonas L. National Heroes and National Identities: Scotland, Norway and Lithuania. Bruxelles, 2004. 320 s.

10. Schwartz B. Lincoln in the Post-Heroic Era: History and Memory in Late Twentieth Century America. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1542-734X.2010.00734_1.x (дата звернення: 22.01.2023).

Анотація

Фуркало В. І., Фуркало В. С. Філософське осмислення явища «національний героїзм» в контексті української національної ідеї. – Стаття.

У статті здійснено філософське осмислення явища «національний героїзм» в контексті української національної ідеї.

У контексті нашого дослідження «філософське осмислення» визначено як філософське розуміння героїзму та визначення змісту та сутності таких понять, як «героїчне», «героїзм», «герой», в історії філософської думки з урахуванням різних форм філософської рефлексії щодо цього феномену в контексті філософії та засобів виявлення специфіки його відображення у свідомості людей. Філософське осмислення явища «національний героїзм» виражає загальні сенси, поняття національного буття, усвідомлення національного у найзагальнішому підґрунті різних його виявлень.

Проведений аналіз поглядів відомих філософів на такі поняття, як «герой» та «героїзм» від античності до теперішнього часу.

На основі проведеного дослідження, були сформувані висновки, що феномен «національний героїзм» трансформується протягом усієї історії філософії. Так, герой в античну епоху не був суб'єктом історії, а імплементавався в неї. У цей період головним ідеалом людського існування був військовий і громадянський подвиг героїв, який отримував від суспільства моральні основи з метою реалізації подвигу. Аналізуючи середньовічну філософію, то в цей час, герой визначається за рахунок власного героїчного шляху та відбувається модифікація сакральних позицій героя. У епоху Відродження, герой був господарем свого часу, а всі події історії обмежуються його реалізованими чи нездійсненими можливостями. У епоху Новий час герой стає діючим суб'єктом історії. А його героїчні подвиги набувають раціонального та соціального підґрунтя. Саме в цей період формуються уявлення про сучасного героя, які збереглися й до теперішнього часу, але вони зазнали національних деформацій, які є характерні для кожного етносу.

Отже, було визначено, що явище «національний героїзм» має певну структуру та взаємодіє з такими поняттями, як історія, суспільство, культура та нація.

Крім того, визначено, що українська історія і культура через самопізнання створила своїх героїв та їх символи, які виступають основою сучасного і майбутнього розвитку нації та боротьби.

Ключові слова: національний героїзм, національна ідея, герой, нація, ідентифікація, буття.

Summary

Furkalo V. I., Furkalo V. S. Philosophical understanding of the phenomenon of "national heroism" in the context of the Ukrainian national idea. – Article.

In the context of our study, "philosophical understanding" is defined as the philosophical understanding of heroism and the definition of the meaning and essence of such concepts as "heroic", "heroism", "hero, in the history of philosophical thought, taking into account various forms of philosophical reflection on this phenomenon in the context of philosophy and means of detecting the specificity of its reflection in people's minds. Philosophical understanding of the phenomenon "national heroism" expresses general meanings, the concept of national existence, awareness of the national in the most general basis of its various manifestations.

An analysis of the views of famous philosophers on such concepts as "hero" and "heroism" from antiquity to the present.

On the basis of the conducted research, the conclusions were formed that the phenomenon of "national heroism" is transformed throughout the history of philosophy. Thus, the hero in the ancient era was not the subject of history, but was implemented in it. In this period, the main ideal of human existence was the military and civil feat of heroes, who received moral foundations from society in order to realize the feat. Analyzing medieval philosophy, at this time, the hero is defined by his own heroic path and the sacred positions of the hero are modified. In the Renaissance, the hero was the master of his time, and all the events of history are limited by his realized or unrealized possibilities. In the New Age, the hero becomes the active subject of the story. And his heroic deeds acquire a rational and social basis. It was during this period that ideas about the modern hero were formed, which have survived to this day, but they have undergone national deformations that are characteristic of each ethnic group.

So, it was determined that the phenomenon of "national heroism" has a certain structure and interacts with such concepts as history, society, culture and nation.

In addition, it was determined that Ukrainian history and culture through self-discovery created its heroes and their symbols, which are the basis of the modern and future development of the nation and struggle.

Key words: national heroism, national idea, hero, nation, identification, existence.